

УДК 378.14: 371.13.03 (043.3)

Оранюк Б.Ю.

РОЗВИТОК ОСНОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК (ПРОФІЛІВ) УЧАСНИКІВ МЕРЕЖЕВОГО СПІЛКУВАННЯ (УЧНІ 5-8 КЛАСІВ)

Стаття присвячена дослідженню основних характеристик (профілів) учнів 5-8 класів учасників мережевого спілкування.

В якості методології дослідження використаний діяльнісний підхід. Наведені приклади такого феномену агресивного впливу в мережевому спілкуванні на учнів як "кібербулінг", розкриті його особливості. Представлені основні характеристики (профілі) учнів 5-8 класів учасників діяльності в мережевому спілкуванні ("жертви", "агресори", "свідки"). Описані типи учнів які беруть участь у мережевому спілкуванні і їх ролі в залежності від обставин. Доведено, що типи учнів змінюються в залежності від ролей які вони відіграють в мережевому спілкуванні.

Ключові слова: мережеве спілкування, кібербулінг, знання, уміння, характеристики, профілі, ролі.

Постановка проблеми. Аналіз психолого-педагогічної та філософської літератури щодо проявів насилля в молодіжному середовищі засвідчує, що воно існувало завжди, проте, за минулі двадцять років масштаби, форми і методи цього явища значно зросли, що пояснюється зростанням насилля і злочинності в суспільстві в цілому, як за рахунок процесів глобалізації так і інформатизації суспільства [1].

Розвиток інформаційних технологій привів до створення універсального комунікаційно-інформаційного середовища – мережевого спілкування (інтернет, мобільний зв'язок, текстові повідомлення і т.п.), яке крім позитивних якостей, надає можливість, агресивно налаштованим особам, широко розповсюджувати негативну агресивну інформацію в мережі спілкування, анонімно маніпулювати негативною системою цінностей, впливати анонімно на учасників мережевого спілкування. В зв'язку з цим, агресія, яка поширюється через неконтрольовану інформаційну мережу, поставила перед педагогами необхідність дослідження актуальної проблеми формування готовності учасників мережевого спілкування (дітей) до безпечної діяльності в універсальному комунікаційно-інформаційному середовищі [2].

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що основні дані містяться в дослідженнях які були проведені за останні декілька десятиріч в Європі, Австралії, Канаді та США. Це пояснюється як активним розвитком комунікаційної електронної мережі (наявність передових технологій) так і рівнем публічного доступу до інформації в цих демократичних країнах [3-6]. Серед українських дослідників виділяються публікації Найдьонові Л.А. та ін. [2; 7]. Однак швидкий розвиток мережевого спілкування, поява нових засобів спілкування (ай пати, ай фони, планшети і т.п.), нових інформаційних технологій актуалізує педагогічну проблему формування готовності дитини до діяльності в мережевому спілкуванні.

Метою статті є встановлення основних характеристик (профілів) учасників мережевого спілкування та аналіз їх розвитку.

Поліаспектність проблеми діяльності учнів в мережевому спілкуванні передбачає застосування **комплексу методів дослідження**, адекватних аналізованому феномену. Для з'ясування сучасного стану теорії і практики досліджуваної проблеми, визначення методологічних і теоретичних основ феномену "кібербулінг", врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду в уточненні сутності й особливостей даного процесу нами використовувались теоретичні методи (контент-аналіз, синтез, порівняння, моделювання, узагальнення). З метою вивчення діяльності учнів в мережевому спілкуванні використовувались емпіричні методи (анкетування, бесіда, пряме та непряме спостереження, метод експертних оцінок, самооцінювання).

Виклад основного матеріалу. З педагогічної точки зору, проблема агресивності дитини в мережевому спілкуванні, лежить в площині аналізу причин розвитку особистості, які в свою чергу, формуються через спеціально організовану взаємодію між особистістю і оточуючим середовищем. Тому в психолого-педагогічній літературі агресію в мережевому спілкуванні розглядають як взаємодію двох суб'єктів "жертва" і "агресор" [2].

Встановлено, що анонімність, яку забезпечує Інтернет, може привести людей до того, що вони в мережевому спілкуванні можуть заходити за межу, яку вони не готові переступити у відкритому публічному спілкуванні. Коли їх не можливо ідентифікувати, люди часто говорять і роблять те, що вони

не будуть робити, якщо їхня особа була б відома. В психолого-педагогічній літературі це явище відоме як розгальмовування. У класичному дослідженні в рамках соціальної психології, науковці виявили, що саме їхня анонімність, дозволяє деяким людям взагалі бути агресором [1-3].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми агресивної поведінки, залякування (булінг) [1] в мережевому спілкуванні (кібербулінг) показав, що можливість людей ховатися за псевдо іменами в Інтернеті, коли вони вчиняють агресію, відносно інших членів електронної мережі, породжує феномен який в науковій літературі називають кібербулінг, і трактується як "невідкрита форма залякування" [2; 3].

Проведений аналіз літератури показав наявність дуже багатьох трактувань кібербулінгу, що визначається такими факторами як: мета, методологія, методика дослідження та особистими психологічними відчуттями учасників кібербулінгу [2; 3; 7].

Для встановлення основних профілів учасників кібербулінгу нами були проаналізовані реакція дітей на даний феномен. Проведені опитування учнів 5-8 класів показало, що більшість з дітей досить негативно реагують на кібербулінг і зі співчуттям відносяться до дітей, які стали жертвою кібербулінгу (83%). Поряд з тим опитування показало що учні не знають як себе поводити у випадку агресії в мережевому спілкуванні (78%). Учні 5-6 класів (88%) готові повідомити про випадки агресії батькам або вчителям. Учні 7-8 класів менше довіряють вчителям (58%) і батькам (64%), і готові прислухатися до поради своїх старших друзів (32%). Аналіз відповідей учнів на запитання "Чому діти не намагаються протидіяти кібербулінгу?", розкрив один з мотивів. Це страх, що агресор може активізувати свою діяльність і невпевненість що вчителі (батьки) їх захистять. Проведений поглиблений аналіз показав, що причиною страху і невпевненості в допомозі, часто є інтимні особисті проблеми учнів, які є таємницею і для батьків і вчителів, а також страх, що свідки кібербулінгу самі імовірно можуть стати мішенями для "агресорів", якщо будуть вживати якихось заходів щоб зупинити кібербулінг.

Поряд з тим частина учнів 5-6 класів висловила думку, що агресія в мережевому спілкуванні є "...необхідною умовою його існування" (17%), та "...можливо він заслужив таке знущання" (15%). Нажаль, (15-21%) учнів нікому не кажуть про свою віктимізацію.

Наведені результати опитування дозволяють встановити частковий висновок, про необхідність контролю соціального клімату в школі на який суттєво може впливати кібербулінг.

У роботі [4] наведені результати, які дають відповідь на питання: "Чому діти неохоче повідомляють про булінг"? За результатами опитування учнів середньої школи в США, дві третини з тих, хто відчував на собі знущання, відчували що персонал школи погано відреагував на інциденти булінгу в школі; лише 6% були впевнені в тому, що персонал школи добре впорався з вирішенням цих проблем. Як зауважив хлопчик, під час фокус групи, яку зібрали розробники Національної Кампанії по Перешкоджанню Булінгу [5]: "Дорослі або недостатньо реагують, або занадто сильно реагують на нього. Вони майже ніколи не можуть зрозуміти що сталося." На цій підставі, автор роботи [5] робить висновок, що з віком діти все менше і менше схильні вірити в те, що дорослі можуть допомогти зупинити булінг. Що і підтвердили результати наших спостережень.

Аналіз досліджень впливу булінгу на дітей [4], підтверджують що булінг серйозно може впливати на психічне та фізичне здоров'я дітей та на їхнє навчання. Діти, які є жертвами булінгу частіше, ніж діти, над якими не знущались, є тривожними Цікаво що зв'язок між віктимізацією булінгом та депресією є сильнішим стосовно непрямих ніж прямих, або відкритих форм булінгу. Тобто негативний вплив кібербулінгу на дітей є набагато сильніший ніж звичайний булінг. Адже, якщо в булінгу діти можуть вдарити один одного, штовхати, дражнити, і це можуть побачити інші, або залишитися фізичне ушкодження (слід), то в кібербулінгу, виключення дитини з мережі спілкування ("вони на мене не реагують", або агресивні погрози або висловлювання "вони мене порівнюють з ...") може нанести дитині важку психічну травму. Захистом дитини в такому випадку є приналежність до певної групи і тому вони важче переносять відчуження від групи ніж фізичне насильство.

Булінг також може вплинути і на навчання дітей, над якими знущаються. Діти, над якими знущаються, мають більше прогулів у школі, ніж їхні однолітки, які не стали жертвами булінгу [4].

Аналіз успішності учнів 5-8 класів показав, що діти які були учасниками кібербулінгу зменшили вимоги до свого навчання (66%). 75% з них висловлюються що їм не подобається школа в якій вони вчать.

Руйнівні наслідки кібербулінгу можуть відчуватися протягом тривалого часу. Так у дітей, які були "жертвами" кібербулінгу в 5-6 класах, рівень самооцінки в 8 класі був значно нижчий (45%) ніж у всіх решта учнів.

Аналіз найбільш характерних діяльностей, які вважаються непрямими, реляційною або соціальною агресією (поширення чуток, обмеження доступу однолітків до соціальної групи, погроза відмовою від дружби, образи, приниження і т.п.) нами був використаний для опису поведінки, яка є соціальною по своїй природі. Такий підхід дозволив встановити основні характеристики (профілі) "жертв", "агресорів", "спостерігачів", що дозволить нам в подальшому розробити педагогічні умови формування інформаційної культури у учнів при їх комунікації в мережевому спілкуванні.

Аналіз причин агресії школярів в мережевому спілкуванні, як на рівні психолого-педагогічної літератури [1; 2; 4] так і реальної педагогічної практики, дозволив нам виділити основні характеристики (профілі) школярів, які беруть участь у кібербулінгу.

Так до основних характеристик дітей "жертв" булінгу належать учні:

- як правило вони тихі, обережні, чутливі діти, яких легко довести до сліз;
- вони мають мало впевненості, та страждають від низької самооцінки;
- у них зазвичай мало друзів і вони соціально ізольовані;
- вони можуть бути тривожними або перебувати в депресії;
- вони, як правило, фізично слабші за своїх однолітків (особливо це стосується хлопчиків), або мають природні вади (дівчата);
- їм комфортніше проводити час з дорослими (батьками, вчителями, тренерами) ніж з однолітками.

Через те, що діти часто не розповідають дорослим, про те, що вони стали жертвою кібербулінгу, батькам, вчителям та іншим дорослим, які працюють з дітьми, важливо проявляти пильність щодо ознак кібербулінгу. Аналіз літератури [4] та наші дослідження дозволило нам виділити основні поведінки учнів які зазнали знущання в мережевому спілкуванні: боїться ходити до і повертатися зі школи; приймати участь в організованій позашкільній діяльності з однолітками; йде довгими, "нелогічними" маршрутами до школи або до дому; втратила інтерес до навчання в школі, або несподівано почала погано вчитися; тривожно реагує на телефонні дзвінки, стривожена; часто сумує, легко піддається змінам настрою, плаче, часто знаходиться в депресії; погано спить, або часто бачить погані сни; немає апетиту; має низьку самооцінку.

Аналіз психолого-педагогічних робіт [2; 4] показує, що діти з такими характеристиками насправді мають більше шансів стати жертвами кібербулінгу. Автори встановили, що з великою імовірністю тривога, депресія і низька самооцінка є "сигналом" для однолітків, потенційних "агресорів" що ці діти можуть бути легкою мішенню для кібербулінгу.

Аналіз літератури [4] та наші спостереження феномену кібербулінгу серед учнів 5-8 класів показали, що учасники кібербулінгу частіше ніж їх однолітки піддаються агресії у випадку: надмірної ваги та ожирінням; з вродженими вадами здоров'я; не здатності до якісного навчання і активного проведення вільного часу; синдрому гіперактивності та дефіцитом уваги; зовнішня сексуальність яких є або "занадто жіночна" (хлопці), або занадто "мужні" (дівчата) .

Вивчення профілю учнів "агресорів" [3; 4] та результати наших опитувань показали, що немає єдиного "профілю" у учнів – "агресорів". Однак проведені узагальнення наших досліджень і аналіз літературних джерел дозволили нам виділити основні характеристики учнів "агресорів": вони мають домінуючі природні дані, і їм подобається заявляти про те що вони впливають на обставини; вони проявляють характер, імпульсивні, і дуже швидко розчаровуються; вони більш позитивно ставляться до насильства або агресії; вони нехтують загальноприйнятими правилами і часто поведуться агресивно з дорослими; вони легко виходять із складних ситуацій.

Спостереження показують, що учні які відносяться до "агресорів" менше схильні до депресій, менш соціально тривожні, менш самотні ніж їхні однолітки. Оцінка соціального статусу серед ровесників є високою. Опитування вчителів показало, що учні, які є агресорами, часто є найбільш популярними в класі. Хоча не всі учні "агресори" є популярними, проте більшість з них мають невеличку групу друзів ("хлопчики на побігеньках" або "дівчатка на побігеньках") яка підтримує їхню поведінку в умовах кібербулінгу. Учня "агресори" дуже добре розуміються на психічних станах та емоціях інших дітей і вміють маніпулювати ними.

Крім яро виражених учнів "жертв" і "агресорів", науковці виділяють дітей, яких часто називають "жертви/агресори" (самі піддаються агресії і можуть направити свою агресію на "жертву"), "зухвалі жертви", або "агресивні жертви". Характерною особливістю цих індивідів є гіперактивність, неспокійність, вони мають труднощі з концентрацією уваги [4]. Як група, вони більш незграбні і незрілі ніж їхні однолітки, і вони часто мають проблеми зі зчитуванням соціальних сигналів інших дітей. "Жертви/агресори" як правило норавливі і можуть спробувати дати відсіч, коли відчувають що їх образили або на них напали (навіть коли насправді це не є так; [4]. Опитування вчителів підтвердило тезу про їх непростий характер. По рейтингу складності роботи з учнями, вчителі їх віднесли до найскладнішої групи.

Дослідження підтверджують, що є певні причини щоб перейматися "жертвами/агресорами", тому що у них є багато соціальних та емоційних проблем, які є в "пасивних" жертвах булінгу та поведінкові (біхевіористичні) проблеми, які є у учнів "агресорів". Порівняно з іншими учнями, "жертви/агресори" мають гірші показники у різних сферах, включаючи поведінку, самоконтроль, соціальну компетенцію, девіантний вплив однолітків, пристосування та комунікацію в школі з друзями [1-4]. В роботі [4] вчителі оцінили їх як дуже непопулярних, та тих, які мають багато проблем з поведінкою. Тривожним є той факт, що "жертви/агресори" частіше ніж інші діти мають суїцидальну поведінку, та суїцидальні думки. Підтвердженням цьому є робота [4], в якій автори відмітили, що часто агресивні молоді люди також

ставали жертвами агресії. Автори припустили що ці діти можуть бути представниками "зухвалих" або "агресивних" жертв "...які часто поводяться агресивно у відповідь на знущання над ними" [6, 270].

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури [1-4] і наші дослідження дозволили нам встановити основні профілі учасників кібербулінгу, описати типи таких учнів, та узагальнити "оточення" даного феномену: учень який ініціює кібербулінг; послідовники або поплічники, які активно приймають участь в процесі, але не ініціюють його; вболівальники, які відкрито підтримують кібербулінг (вони надають можливості своєї мережі, ретранслюють) але не приймають активної участі; пасивні вболівальники, яким подобається кібербулінг, але вони відкрито не підтримують його; вільні глядачі, які і не втручаються, і не відчувають відповідальності за те щоб виступити та зупинити кібербулінг; можливі захисники, яким не подобається кібербулінг, які думають що мусять щось зробити, але не роблять нічого; захисники, яким не подобається кібербулінг і вони намагаються допомогти тим, над ким знущаються; учень, над яким знущаються.

Важливо відмітити, що ці ролі не є статичними, але вони можуть змінюватися від однієї ситуації до іншої. В одній ситуації учень може бути пасивним вболівальником, в якій знущаються над учнем, якого він не знає, в іншій ситуації він може захищати друга, над яким знущаються. Тому ролі дітей залежать місця події, від певного соціального оточення і взаємодії учнів в рамках цього оточення.

Використані джерела

1. Бандура А., Уолтере Р. Подростковая агрессия: изучение влияния воспитания и семейных отношений. – М.: ЭКСМО, 2000. – 512 с.
2. Найдюнова Л.А. Кібер-булінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини / Л.А.Найдюнова //Методичні рекомендації / Серія: На допомогу вчителю. Вип. 4. – К., 2011. – 34 с.
3. Kowalski, Robin M., Limber, Susan P., Agatston, Patricia W // Cyber bullying: bullying in the digital age./ – Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. – 218 p.
4. Olweus, Limber, 8c Mihalic, 1999
5. Harris, Fetrie, 8c Willoughby, 2002
6. Swearer, Grills, Hays, & Cary, 2004
7. Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки: Інформаційно аналітичний бюлетень (Додаток до журналу "Україна: події, факти, коментар" / [Електронний ресурс] / Відповідальний редактор Л. Чуприна // Огляд інтернет-ресурсів (21.09–4.10) – 2015. – № 17. – Режим доступу до журн.:<http://www.segodnya.ua/life/health/zloupotreblenie-obshcheniem-v-socialnyh-setyah-vredno-dlya-podrostkov-648742.html> – Назва з екрану.

Oranyuk B.

DEVELOPMENT OF BASIC DESCRIPTIONS (PROFILES) OF PARTICIPANTS OF NETWORK COMMUNICATION (STUDENTS ARE 5-8 CLASSES)

Article dedicate today's actual problems of the students in network communication. As metodohiyi kiberbulinh study of the phenomenon and its impact on the development of the main characteristics of students grades 5-8 used active approach.

Poliaspektivist problems of students in network communication involved the application of complex research methods adequate analyzed phenomenon. It is shown that the presence of so many interpretations kiberbulinhu determined by factors such as purpose, methodology, research methods and personal psychological sense kiberbulinhu participants. The purpose of the article was to establish the basic characteristics (profiles) students grades 5-8 participants networking. What will further develop a set of educational interventions on students for their safe behavior in network communication.

It is shown that the educational point of view, the problem of child aggression in network communication, lies in the analysis of the causes of the individual, which in turn formed through specially organized interaction between the individual and the environment.

The above analysis reactions of teachers and students in grades 5-8 this phenomenon .

Analysis of the most characteristic activities that are considered indirect , relational or social aggression we have been used to describe behavior that is social in nature. This approach revealed the main characteristics (profile) "victims", "aggressors", "observers" that will allow us to further develop pedagogical conditions of formation of information culture of students in their communications in network communication.

Key words: network communication, kiberbulinh, aggression, viktymnist, features, profiles, roles.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2016 р.